

ЕВОЛЮЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ ДИНАМІКИ УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРОК У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ (XX – ПОЧ. XXI СТ.)

У статті висвітлено питання історії дослідження динаміки українських говірок. Простежено підходи до визначення мовних змін. Описано наявний в українській лінгвістиці досвід аналізу динаміки говірок в опорі на «Атлас української мови».

Ключові слова: історія розвитку діалектології, динаміка українських говірок, еволюція елементів мовної системи, лінгвогеографія, картографування мовних явищ.

Як відомо, боротьба статичного й динамічного зумовлює розвиток мови. Мова перебуває в постійному стані пертурбації [36, с. 201] і через деякий час вже не буде тотожною сама собі [23, с. 199]. Динамізм виявляється в усіх формах її існування – у літературній мові, соціальних і територіальних діалектах.

Через те, що з'ясувати перетворення в літературній мові простіше, оскільки її стан у певний період розвитку можна простежити за писемними джерелами (художніми, публіцистичними, науковими текстами, словниками, правописами тощо), більшість досліджень трансформацій мовної системи здійснюються на основі аналізу матеріалів наддіалектного варіанту мови. Виявлення еволюції говірок і говорів є складнішим, оскільки часто немає попередніх фіксацій їх буття. Крім того, у різних мовно-територіальних утвореннях зміни відбуваються неоднаково [25, с. 29].

Мало дослідженою є також історія української діалектології, насамперед останнього періоду, адже більшість студій, присвячених цій проблемі, описують стан цієї науки переважно до середини XX ст. [3; 14; 28]. Тому постає проблема висвітлення історії окремих досліджень у галузі діалектології до сучасного періоду, серед яких – історія дослідження динаміки говірок.

Мета статті – простежити історію та еволюцію підходів до вивчення динаміки українських говірок.

Становлення української діалектологічної думки припадає на II половину XVIII – початок XIX ст. [20, с. 21]. У цей період вивчення говорів здійснюється на основі окремих спостережень. Проте лише із середини XIX ст. (праці О. О. Потебні, К. П. Михальчука) було закладено підвалини наукового дослідження українських діалектів [2, с. 28]. У цей час формуються й деякі уявлення про динамізм, хоча мовні трансформації ще були за межами наукових студій. Зосібна К. П. Михальчук у праці «Нарѣчія, поднарѣчія и говоры Южнои Россіи въ связи съ нарѣчіями Галичины» звернув увагу на таку закономірність, як приблизний збіг територій основних етнографічних та діалектних одиниць, а також висунув думку про племінну підоснову класифікації українських говорів: «современныя разновидности Южно-Русскаго племени поразительно совпадаютъ съ этнографическою переписью ихъ у Нестора, и даже повидимому не измѣнились самыя предѣлы ихъ обиталищъ, что даетъ поводъ предполагать вѣроятность уцѣлѣнія даже и первоначальныхъ характеристическихъ чертъ ихъ» [27, с. 459], зазначивши, що «тысячнлѣтній періодъ бурной исторической жизни довольно значительно повліялъ на прежній этнографической строй» [27, с. 459].

У перших десятиліттях XX ст., коли вивчення діалектів здійснювалося із застосуванням елементів порівняльно-історичного методу та лінгвістичної географії, прийшло розуміння про змінність ареалів діалектних явищ. Зокрема В. О. Богородицький здійснив опис мовлення в с. Сушки Золотоніського повіту Полтавської губернії, простеживши зокрема й динаміку мовно-територіального утворення, спираючись на генетизм говірки [4]. В. М. Ганцов на основі аналізу мовного матеріалу зазначив, що територія північної групи говорів у минулому була ширша, а також простежив відмінності деяких мовних елементів у II пол. XIX ст. порівняно із їх сучасним станом (20-ті рр. XX ст.) [12].

Значний інтерес до проблеми еволюції діалектного мовлення з'явився в середині ХХ ст., коли формувалася емпірична база для створення «Атласу української мови». Так, протягом 1940–1960-х рр. опубліковано низку статей, у яких простежено трансформації діалектного мовлення, наприклад: А. А. Москаленко «Про зміни в українських діалектах після Великої Жовтневої соціалістичної революції» [29], П. С. Лисенко «Зміни в лексиці сучасного колгоспного села» [24], Ф. Т. Жилко «Сучасні зміни в говірках Козелецького й Остерського районів, Чернігівської області» [16], Б. А. Шарпило «Спроба порівняльно-історичної характеристики східнословобожанських (старобільських) говірок» [33]; І. О. Варченко «Середньонадніпряньська говірка с. Ульяновка в синхронно-діахронічному плані» [7]; І. О. Варченко «Фонетичні зміни в одній західнополтавській говірці» [8].

У кінці 50-х – 60-х рр. ХХ ст. виходить низка монографічних досліджень, у яких лінгвісти, описуючи сучасний стан українських говорів, намагаються простежити також еволюцію діалектного мовлення.

Спочатку на основі обмеженого матеріалу за попередні періоди розвитку діалектної системи з метою пояснення сучасних фонетичних та морфологічних рис учені зіставляли мовні факти зі свідченнями писемних пам'яток певної місцевості. Так, у монографії «Полтавські говори» [11] В. С. Ващенко здійснив опис полтавських говірок. З метою виявлення активності функціонування мовних одиниць автор подав указівки про кількість зареєстрованих випадків уживання певних категорій мовлення і побіжно вказав на відмінності в мовленні діалектоносіїв різних вікових груп. Кожне явище в сучасних говірках прокоментовано в порівнянні з більш ранніми свідченнями. Автор використав три типи пам'яток, що дали можливість відтворити розвиток діалектних форм у діалектному мовленні протягом останніх трьох століть. Найдавніші пам'ятки – це фіксації другої половини ХVІІ ст. (ділові державні документи). Джерелами кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст. стали художні твори І. П. Котляревського. Записи ХІХ – початку ХХ ст. – зразки усної народної творчості (народних пісень, казок, приказок тощо), а також зразки розмовно-побутового мовлення, розповідей, реплік, зауважень, пояснень, відповідей на запитання.

В іншому дослідженні – «З історії та географії діалектних слів» [9] – В. С. Ващенко подав матеріали у вигляді окремих етюдів з історії та географії діалектних слів, зафіксованих на Полтавщині. У науковій студії автор прагнув віднайти спільні й відмінні лексичні особливості з іншими діалектними масивами, із загальнонародною лексикою, зі спорідненими мовами. Такий підхід дав змогу з'ясувати, що в обстежуваних говірках не всі лексеми функціонують повсюдно, а низка слів відома лише представникам старшого покоління. У такий спосіб простежено перехід слів до пасивного словника.

У 1963 році вийшла праця І. О. Варченка «Лубенські говірки і діалектна суміжність (фонетичні риси протягом трьох століть)» [6]. Науковець, розглядаючи сучасний стан лубенських говірок, подавав ілюстративний матеріал фонетичних явищ, зафіксований у документах другої половини ХVІІ – початку ХVІІІ ст., у записах середини ХІХ ст., описах говірок с. Сушків Драбського р-ну Черкаської обл. (В. Богородицького), с. Хоцьок Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. (О. Дорошкевича), у діалектних текстах, узятих із діалектологічних, історичних і фольклористичних праць кінця ХІХ – початку ХХ ст., і залучив різночасові відомості зі східнополіських та східнополтавських говірок. У такий спосіб він зміг простежити, які відповідники певного фонетичного явища в лубенському ареалі було засвідчено в минулому, чи збереглися вони; якщо не збереглися, то приблизно в який період занепали; якою була інтенсивність змін упродовж останніх півстоліття; які чинники зумовили зафіксовані зміни. Науковець зробив висновки про звуження або розширення деяких говіркових явищ, спільні й відмінні фонетичні риси в середньонадніпряньських і чернігівських говорах, що зберігаються впродовж кількох століть.

Пізніші студії з діалектології, пов'язані із вивченням динаміки говірок, розширили підходи до вивчення еволюції говіркового мовлення. Зокрема тенденції розвитку мовних явищ у говірках, що зазнають змін через контакти з говірками інших мов, з'ясовували

Ф. Чижевський «Fonetyka i fonologia gwar polskich i ukraińskich południowo-wschodniego Podlasia» [37], І. Робчук, М. Павлюк «Українські говори Румунії» [31]. Динаміку в наддністрянських говірках у фонетичних та граматичних явищах розглянув К. Дейна «Gwary ukraińskie Tarnopolszczyzny» [38]. Зміни в українських говірках на східно- та західнослов'янському тлі стали предметом дослідження В. Курашкевича «Ruthenica. Studia z historycznej i współczesnej dialektologii wschodniosłowiańskiej» [39], Ф. Д. Климчука «Гаворкі Західняга Палесся: Фанетычны нарыс» [18], С. М. Толстої «Вокалізм полесских говорів в общеславянской перспективе» [32]. Спроби виявити тенденції мовних явищ через порівняння локалізованих писемних пам'яток із сучасними процесами у фонетиці й морфології здійснили також Г. Ф. Шило «Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра» [34], Й. О. Дзедзелівський «Конспект лекцій з курсу української діалектології. Ч.1. Фонетика» [15], А. М. Залеський «Вокалізм південно-західних говорів української мови» [17].

В українській діалектології вчені вивчали динаміку мовлення й з опертям на лінгвогеографічні свідчення. Так, з метою визначення місця старих елементів у нових процесах, В. С. Ващенко у студії «Лінгвістична географія Наддніпрянщини. Лексичні матеріали» [10] описав лінгвогеографічні чинники їх розвитку. Розглядаючи говірки Наддніпрянщини на лексичному рівні, науковець звернув увагу читача на нові тенденції в розвитку мови, зникання старого та появу нового в її лексичному складі, зокрема того, що активізувалося з початку ХХ ст. Окреслення місця старої лексики та її співвідношення з новою засвідчило загальний рух лексичної системи. Ілюстрування на карті та в описі поширення наявних елементів архаїки у великому ареалі допомогло виявити місце давньої лексики в сучасній організації лексичної системи. На основі ареальної характеристики та активності лексем В. С. Ващенко зробив висновки про перехід деяких назв у архаїчні, збереження функційної активності слів або появу нових лексем на позначення реалії, що ввійшли в ужиток.

Остання третина ХХ ст. в українській діалектології ознаменувалася тим, що починають активно видаватися лінгвогеографічні праці. Більшість із них були спрямовані на синхронний опис мовного матеріалу. Проте були й спроби визначити динаміку мовних елементів. Зокрема Т. В. Назарова у «Лінгвістичному атласі нижньої Прип'яті» [30] засобами картографування унааявила напрями міждіалектних контактів у досліджуваному мовному просторі та позиційні чи вікові обмеження слово- та формовживання.

Надійним джерелом вивчення тенденцій розвитку говірок є «Атлас української мови» (далі – АУМ) [1], який виходив протягом 1984–2001 рр. У ньому динаміку / статику діалектних одиниць засвідчують діахронні та синхронні карти. За матеріалами синхронних карт можна виявити динаміку говірок через виділення центру (утворює суцільний однотипний ареал і характеризується вживанням однієї діалектної риси) та периферії явища (ареал поширення паралельних форм), окремих мікроареалів із подальшим їх інтерпретуванням; діахронні карти ілюструють еволюцію мовних елементів і дозволяють установити послідовність їх змін у межах окремих ареалів і на загальноукраїнському тлі. Для вивчення змін у говірках важливе значення мають також коментарі до лінгвістичних карт. Ремарки, що вказують на частотність, функційну активність й вікові обмеження вживання мовних елементів, засвідчують динаміку діалектних рис, можливі причини її виникнення.

Спираючись на досвід попередників, в українській діалектології кінця ХХ – початку ХХІ ст. науковці сформувавши два підходи до вивчення динаміки говірок. Перший полягає в синхронному одночасовому вимірі елементів у мовному просторі із залученням методів і даних лінгвістичної географії, другий – у розгляді статичних і динамічних елементів у їхньому історичному розвитку, коли зазнають аналізу окремі мовні факти, зафіксовані на різних проміжках часу (тобто порівнюють два й більше синхронних стани мови). Однак тільки зіставлення точно локалізованого матеріалу (зібраного за однією програмою в тих самих населених пунктах на різних часових зрізах) через аналіз збереження або змінності елементів діалектної системи може дати ґрунтовне й послідовне пояснення структурних перетворень у

говірках. Тому особливий інтерес становлять матеріали АУМ, що фіксують стан мови в чітко визначеному часопросторі.

Наприклад, К. Д. Глуховцева [13] повторно обстежила східнословобожанські говірки за «Програмою для збирання матеріалів до Діалектологічного атласу української мови», що дозволило відтворити динаміку говірок та визначити чинники змін фонологічної (фонетичної), морфологічної та лексичної систем цих говірок за 50 років. Спільність програми і мережі населених пунктів під час повторного обстеження уможливили здійснити точність опису говірки, виявити статичні й динамічні процеси в мовленні. З метою з'ясування закономірностей розвитку діалектних систем поєднано описовий, статистичний та лінгвогеографічний методи, збільшено мережу досліджуваних населених пунктів (обстежено суміжні говірки). Дослідниця склала індекс динаміки мовних засобів та проілюструвала кількісні та якісні показники фонетичних, морфологічних і лексичних явищ східнословобожанських говірок; створила біхронні карти, що репрезентують мовні явища 57 говірок Луганщини двох часових періодів: 50–60 рр. ХХ ст. та кінця ХХ – початку ХХІ ст. З метою оцінювання рефлексів як типових чи нетипових К. Д. Глуховцева під час повторного обстеження говірок для більшості мовних явищ розширила ряди репрезентантів.

Відомі також спроби здійснити опис мовної динаміки і визначити основні тенденції і закономірності у структурі говірок на основі аналізу матеріалів кількох часових зрізів. Зокрема, О. В. Юсікова [35] перевірила змінність мовних елементів із залученням відомостей трьох часових зрізів (на основі матеріалу, зібраного О. Б. Курило в 20-х рр. ХХ ст., уміщеного в АУМ і зібраного в 50-х рр. ХХ ст. та сьогоденним). С. П. Вакульчук [5] поставила завдання простежити динаміку наддністрянських говірок (джерелом дослідження є записи, зроблені в 1935–1938 рр. і зафіксовані К. Дейною в монографії «Gwary ukraińskie Tarnopolszczyzny»; матеріали II тому АУМ, записані протягом 1948–1968 рр.; польові записи, здійснені у 2009–2011 рр.).

Сьогодні наявні й інші підходи щодо виявлення ознак динаміки за АУМ. Так, Г. І. Мартинова у монографії «Середньонаддніпряньський діалект. Фонологія і фонетика» [26] з метою простежити зв'язки середньонаддніпряньського діалекту з іншими діалектними системами, з'ясувати причини виникнення міждіалектних паралелей, виявити ареал середньонаддніпряньського діалекту та його внутрішнє членування зіставила матеріали АУМ та свідчення окремих праць із результатами нового обстеження говірок. Картографування матеріалів дозволило їй виділити низку тенденцій (узагальнених закономірних елементів динаміки мови). Розгляд структурної організації фонетичної і фонологічної систем у зіставленні із загальноукраїнським діалектним простором дав підставу стверджувати про прогресування середньонаддніпряньського ареалу.

Предметом дисертаційного дослідження О. М. Костів «Динаміка і статика в діалектних просторових конструкціях (на матеріалі II тому АУМ)» [21] стали вияви динаміки і статичності в діалектних просторових конструкціях пд.-зах. наріччя. Науковець на основі матеріалів II тому АУМ і сучасних діалектних записів через порівняльний аналіз і накладання лінгвістичних ареалів дослідила вияв динаміки і статичності в українському діалектному просторі, з'ясувала динаміку визначальних фонетичних рис зазначеного діалектного масиву.

Для з'ясування механізмів самозбереження, стійкості й саморозвитку мовної системи говірок Криму Т. П. Кукса в дисертації «Фітономінація та її просторова варіативність в українських говірках Криму» [22] зіставила свідчення АУМ із власними записами, зібраними впродовж 2004–2010 рр. Такий підхід допоміг їй розкрити зміни в семантичній, фонетичній та словотвірній структурі ботанічних назв. Зіставлення репертуару лексем, зафіксованих у похідних і вихідних говірках, дозволило виявити стан збереження материнської основи, з'ясувати причини модифікацій та втрат окремих фітономенів.

А. О. Колесников у монографії «Морфологія українських південнобесарабських говірок: генеза і динаміка» [19] простежив генезу, стійкість і динаміку південнобесарабських говірок, покласифікував їх. Окремі діалектні явища, типові для певних говорів української мови,

дослідник подав як генетичний маркер діалектних типів досліджуваних мовно-територіальних систем.

У нашому дослідженні [25] простежено динаміку східнополіського діалекту. У ньому вперше здійснено повторне, через 60 років після первинного обстеження, докладне вивчення українських східнополіських говірок на фонетичному, морфологічному, словотвірному та лексичному рівнях, виявлено статичні й динамічні сегменти структур діалектних систем, з'ясовано причини і напрями еволюції говірок, встановлено просторові зони підвищеної динаміки східнополіського діалекту. Використано нову методику біхронного лінгвістичного картографування: у дворівневі карти введено додаткову інформацію щодо обмеження вияву діалектного елемента частотою вживання чи залежністю від віку інформантів. Ці динамічні маркери уможливили виявлення спрямованості діалектотворчих процесів, з'ясування причин активізації або занепаду діалектних явищ та передбачення їхнього подальшого розвитку, моделювання розвитку діалектного континууму в цілому.

Отже, вивчення динаміки діалектного мовлення є однією із важливих проблем сучасної діалектології. Попри те, що вивчення говорів української мови почалося із кінця XVIII ст., деякі спостереження за мовними змінами в говорах української мови починають вестися тільки в кінці XIX – на початку XX ст., коли вчені почали застосовувати елементи порівняльно-історичного методу. Із середини XX ст. (1950–1960-ті рр.) увага до проблеми мовної динаміки в діалектології посилюється, що відображають описові та лінгвогеографічні праці. Значна ж кількість наукових студій, присвячених еволюції діалектного мовлення, серед яких і ті, у яких застосовано метод біхронного картографування, виникла тільки в останні десятиліття.

Попри зростаючий інтерес до еволюції діалектного мовлення, сьогодні не всі говори досліджено з позиції мовної динаміки. Наявна й відмінність підходів до її вивчення. З одного боку, це ускладнює виявлення спільних та відмінних тенденцій розвитку говіркового мовлення в різних діалектних континуумах, а з іншого, постійно розвиваються й удосконалюються методи визначення змінності й стабільності говірок у часі, поглиблюються дослідження механізмів еволюції діалектної мови.

1. Атлас української мови: в 3 т. – К., 1984–2001.
2. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. – К., 1980. – 246 с.
3. Бевзенко С. П. Українська діалектологія після Жовтня // Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови : навч. посіб. – К., 1991. – С. 144–151.
4. Богородицкий В. А. Диалектологические заметки III: Говор села Сушки Золотонош. уезда Полтав. губернии. – Казань, 1901. – 9 с.
5. Вакульчук С. П. До питання дослідження динаміки говірок // Лінгвістика. – 2012. – № 1 (25). – Ч. 1. С. 50–58.
6. Варченко І. О. Лубенські говірки і діалектна суміжність (фонетичні риси протягом трьох століть). – К., 1963. – 252 с.
7. Варченко І. О. Середньонадніпряньська говірка с. Ульяновка в синхронно-діахронічному плані // Тези доп. V міжвуз. респ. славист. конф. – Ужгород, 1962. – С. 23–25.
8. Варченко І. О. Фонетичні зміни в одній західнополтавській говірці // Українська діалектологія і ономастика. – К., 1964. – С. 14–28.
9. Ващенко В. С. З історії та географії діалектних слів: Матеріали до вивчення лексики говорів середньої та нижньої Наддніпрянщини: Назустріч V Міжнародному з'їздові славистів. – Харків, 1962. – 176 с.
10. Ващенко В. С. Лінгвістична географія Наддніпрянщини. Лексичні матеріали. – Дніпропетровськ, 1968. – 158 с.
11. Ващенко В. С. Полтавські говори. – Харків, 1957. – 540 с.
12. Ганцов В. М. Діалектологічна класифікація українських говорів // ВУАН. Записки історично-філологічного відділу. – Кн. IV (1924). – К., 1924. – С. 80–142.
13. Глуховцева К. Д. Динаміка українських східнословобожанських говірок. – Луганськ, 2005. – 592 с.
14. Дзензелівський Й. О. Конспект лекцій з курсу української діалектології (Вступні розділи). – Ужгород, 1966. – 99 с.
15. Дзензелівський Й. О. Конспект лекцій з курсу української діалектології. Ч.1. Фонетика. – Ужгород, 1965. – 126 с.

16. Жилко Ф. Т. Сучасні зміни в говірках Козелецького й Остерського районів Чернігівської області // Діалектологічний бюлетень. – Вип. II. – К., 1950. – С. 14–30.
17. Залеський А. М. Вокалізм південно-західних говорів української мови. К., 1973. – 156 с.
18. Клімчук Ф. Д. Гаворкі Захадняга Палесся: Фанетычны нарыс. – Мінск, 1983. – 128 с.
19. Колесников А. О. Морфологія українських південнобесарабських говірок: генеза і динаміка. – Ізмаїл, 2015. – 676 с.
20. Конспект лекцій із української діалектології: для студентів напряму підготовки 6.020303 Філологія (українська мова і література) / Укл. В. М. Куриленко, Д. А. Марєєв. – Глухів, 2014. – 96 с.
21. Костів О. М. Динаміка і статика в діалектних просторових конструкціях (на матеріалі II тому АУМ): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. – Львів, 2003. – 208 с.
22. Кукса Т. П. Фітономінація та її просторова варіативність в українських говірках Криму: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. – К., 2013. – 203 с.
23. Курс общей лингвистики / Редакция Ш. Балли и А. Сеше. Пер. с франц. А. Сухотина. Де Мауро Т. Биографические и критические заметки о Ф. де Соссюре; Примечания. – Екатеринбург, 1999. – 432 с.
24. Лисенко П.С. Зміни в лексиці сучасного колгоспного села // Діалектологічний бюлетень. – Вип. I. – К., 1949. – С. 44–58.
25. Марєєв Д. А. Динаміка східнополіського діалекту: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. – К., 2018. – 255 с.
26. Мартинова Г. І. Середньонадніпряньський діалект. Фонологія і фонетика: монографія. – Черкаси, 2003. – 369 с.
27. Михальчук К. П. Нарѣчія, поднарѣчія и говоры Южной России въ связи съ нарѣчіями Галичины // Труды этнографическо-статистической экспедиции въ западно-русский край, снаряженной Императорским русским географическим обществом. Югозападный отдѣл. Материалы и изслѣдованія собранныя д. чл. П. П. Чубинскимъ. – Т. 7, вып. 1. – С.–Петербургъ, 1872. – С. 453–512.
28. Москаленко А. А. Нарис історії української діалектології. Учебний посібник для студентів-заочників. – Одеса: 1961. – 48 с.
29. Москаленко А. А. Про зміни в українських діалектах після Великої Жовтневої соціалістичної революції // Діалектологічний бюлетень. – Вип. I. – К., 1949. – С. 32–43.
30. Назарова Т. В. Лінгвістичний атлас нижньої Прип'яті. – К., 1985. – 136 с.
31. Павлюк М, Робчук І. Українські говори Румунії. – Едмонтон – Львів – Нью-Йорк – Торонто, 2003. – 784 + XVI с.
32. Толстая С. М. Вокалізм полесских говорів в общеславянской перспектив // Rozprawy Slawistyczne, 6. – Lublin, 1993. – С. 303–309.
33. Шарпило Б. А. Спроба порівняльно-історичної характеристики східнослов'янських (старобільських) говірок // Діалектологічний бюлетень. – Вип. VII. – К., 1960. – С. 3–23.
34. Шилю Г. Ф. Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра. – Львів, 1957. – 254 с.
35. Юсікова О. Динаміка вокалізму говірки села Хоробичі Городнянського району Чернігівської області // Українська мова. – 2007. – № 2. – С. 26–32.
36. Anderson J. On the internal structure of phonological segments: evident from English and its history // Folia Linguistica Historica. – 1980. – № 1. – P. – 185–212.
37. Czyżewski F. Fonetyka i fonologia gwar polskich i ukraińskich południowo-wschodniego Podlasia. –Lublin, 1994. – 467 s.
38. Dejna K. Gwary ukraińskie Tarnopolszczyzny. – Wrocław, 1957. – 154 s. + 8 map.
39. Kuraskiewicz W. Ruthenica. Studia z historycznej i współczesnej dialektologii wschodniosłowiańskiej. – Warszawa, 1985. – 313 s.

Становлення української діалектологічної мислі приходиться на II половину XVIII – начало XIX в. Однак лише з середини XIX в. були закладені основи наукового дослідження українських діалектів. В це время формуються і деякі представлення о динамізмі, хоча мовні трансформації ще були за межами наукових студій.

В перші десятиліття XX в., когдa изучение діалектів здійснювалось з використанням елементів порівняльно-історичного методу і лінгвістическої географії, прийшло розуміння об мінливості ареалів діалектних явлень.

Значительний інтерес к проблемі еволюції діалектної мови з'явився в середині XX в., когдa формувалась емпірическа база для створення «Атласа української мови».

Во второй половине XX в. и в начале XXI века попытки выявить черты динамики отдельных говоров, наречий становятся регулярными. К тому же происходит поиск новых методологий описания эволюции диалектной речи.

Сначала на основе ограниченного материала за предыдущие периоды развития диалектной системы с целью объяснения современных фонетических и морфологических особенностей ученые сопоставляли языковые факты с показаниями письменных памятников определенной местности (труды И. Варченко, В. Ващенко). Позже тенденции развития языковых явлений в украинских говорах исследовали на восточно- и западнославянском фоне. Известны попытки выявить тенденции языковых явлений через сравнение локализованных письменных памятников с современными процессами в фонетике и морфологии (Г. Шило, И. Дзэндзелевский, А. Залесский). В украинской диалектологии ученые изучали динамику речи также с опорой на лингвогеографические показания.

Последняя треть XX в. в украинской диалектологии ознаменовалась тем, что начинают активно издаваться лингвогеографические труды. Большинство из них были направлены на синхронное описание языкового материала. Однако были и попытки определить динамику языковых элементов.

Значительное же количество научных исследований, посвященных эволюции диалектной речи, среди которых и те, в которых применен метод бихронного картографирования, возникло только в последние десятилетия.

Ключевые слова: история развития диалектологии, динамика украинских говоров, эволюция элементов языковой системы, лингвогеография, картографирования языковых явлений.

The formation of the Ukrainian dialectological thought takes place between the second half of the eighteenth and the beginning of the nineteenth centuries. However, only from the middle of the nineteenth century the foundations of scientific research of Ukrainian dialects were developed. Although language transformations were still beyond the scope of scientific studies, some ideas about dynamism were formed.

The understanding of the variability of the range of dialect phenomena appeared in the first decades of the twentieth century, when the study of dialects was carried out with the use of elements of the comparative historical method and linguistic geography.

A significant interest in the problem of the evolution of dialectal speech arose in the middle of the twentieth century, when the empirical basis for the creation of the «Atlas of the Ukrainian Language» was formed.

In the second half of the twentieth century and at the beginning of the XXI century the attempts to identify the features of the dynamics of individual dialects become regular. In addition, a search for new methodologies for describing the evolution of dialectal speech has been done.

Firstly, on the basis of limited material for the previous periods of the development of the dialect system, the researchers compared the linguistic facts with the evidence of written monuments of a certain locality (works by I. Varchenko, V. Vashchenko) in order to explain the modern phonetic and morphological features. Later, the trends in the development of linguistic phenomena in Ukrainian dialects were studied in the East and West Slavic background. There were attempts to reveal the tendencies of language phenomena by comparing localized written monuments with modern processes in phonetics and morphology (G. Shylo, J. Dzendzelovsky, A. Zaleskiy). In Ukrainian dialectology, the researchers studied the dynamics of speech as well as linguistic and geographic evidence.

The last third of the twentieth century in Ukrainian dialectology was marked by the fact that linguogeographic works began to be published actively. Most of them were aimed at a synchronous description of linguistic material. However, there were attempts to determine the dynamics of language elements.

A significant number of scientific studies devoted to the evolution of dialectal speech, including those that used the method of bi-directional mapping, have arisen only in recent decades.

Key words: history of development of dialectology, dynamics of Ukrainian dialects, evolution of elements of the language system, linguogeography, mapping of linguistic phenomena.

1. Atlas ukraïnskoi movy: v 3 t. – K., 1984–2001.
2. Bevzenko S. P. Ukraïnska dialektolohiia. – K., 1980. – 246 c.
3. Bevzenko S. P. Ukraïnska dialektolohiia pislia Zhovtnia // Istoriiia ukraïnskoho movoznavstva. Istoriiia vyvchennia ukraïnskoi movy : navch. posib. – K., 1991. – S. 144–151.
4. Bogoroditskiy V. A. Dialektologicheskiye zametki III: Govor sela Sushki Zolotonosh. uyezda Poltav. gubernii. – Kazan. 1901. – 9 s.
5. Vakulchuk S. P. Do pytannia doslidzhennia dynamiky hovirok // Lnhvistyka. – 2012. – № 1 (25). – Ch. 1. S. 50–58.
6. Varchenko I. O. Lubenski hovirky i dialektna sumizhnist (fonetychni rysy protiahom trokh stolit). – K., 1963. – 252 s.
7. Varchenko I. O. Serednonaddnpianska hovirka s. Ulianovka v synkhronno-diakhronichnomu plani // Tezy dop. V mizhvuz. resp. slavist. konf. – Uzhhorod, 1962. – S. 23–25.
8. Varchenko I. O. Fonetychni zminy v odnii zakhidnopoltavskii hovirtsi // Ukraïnska dialektolohiia i onomastyka. – K., 1964. – S. 14–28.
9. Vashchenko V. S. Z istorii ta heohrafii dialektnykh sliv: Materialy do vyvchennia leksyky hovoriv serednoi ta nyzhnoi Naddnpianshchyny: Nazustrich V Mizhnarodnomu zizdovi slavistiv. – Kharkiv, 1962. – 176 s.
10. Vashchenko V. S. Lnhvistychna heohrafiiia Naddnpianshchyny. Leksychni materialy. – Dnipropetrovsk, 1968. – 158 s.
11. Vashchenko V. S. Poltavski hovory. – Kharkiv, 1957. – 540 s.
12. Hantsov V. M. Diialektolohichna klasyfikatsiia ukraïnskykh hovoriv // VUAN. Zapysky istorychno-filolohichnoho viddilu. – Kn. IV (1924). – K., 1924. – S. 80–142.
13. Hlukhovseva K. D. Dynamika ukraïnskykh skhidnoslobozhanskykh hovirok. – Luhansk, 2005. – 592 s.
14. Dzdzzelivskiy Y. O. Konspekt lektsii z kursu ukraïnskoi dialektolohii (Vstupni rozdily). – Uzhhorod, 1966. – 99 s.
15. Dzdzzelivskiy Y. O. Konspekt lektsii z kursu ukraïnskoi dialektolohii. Ch. I. Fonetyka. – Uzhhorod, 1965. – 126 s.
16. Zhylko F. T. Suchasni zminy v hovirkakh Kozelets'koho y Osters'koho raioniv Chernihivskoi oblasti // Dialektolohichniy biuleten. – Vyp. II. – K., 1950. – S. 14–30.
17. Zaleskiy A. M. Vokalizm pivdenno-zakhidnykh hovoriv ukraïnskoi movy. K., 1973. – 156 s.
18. Klimchuk F. D. Havorki Zakhadniaha Palessia: Fanetychni narys. – Minsk, 1983. – 128 s.
19. Kolesnykov A. O. Morfolohiia ukraïnskykh pivdennobesarskykh hovirok: heneza i dynamika. – Izmail, 2015. – 676 s.
20. Konspekt lektsii iz ukraïnskoi dialektolohii: dlia studentiv napriamu pidgotovky 6.020303 Filolohiia (ukraïnska mova i literatura) / Ukl. V. M. Kurylenko, D. A. Marieiev. – Hlukhiv, 2014. – 96 s.
21. Kostiv O. M. Dynamika i statyka v dialektnykh prostorovykh konstrukttsiakh (na materialii II tomu AUM): dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 – ukraïnska mova. – Lviv, 2003. – 208 s.
22. Kuksa T. P. Fitonominatsiia ta yii prostorova variatyvnist v ukraïnskykh hovirkakh Krymu: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 – ukraïnska mova. – K., 2013. – 203 s.
23. Kurs obshchey lingvistiki / Redaktsiia Sh. Balli i A. Seshe. Per. s frants. A. Sukhotina. De Mauro T. Biograficheskiye i kriticheskiye zametki o F. de Sossyure; Primechaniya. – Ekaterinburg. 1999. – 432 s.
24. Lysenko P.S. Zminy v leksytsi suchasnoho kolhospnoho sela // Dialektolohichniy biuleten. – Vyp. I. – K., 1949. – S. 44–58.
25. Marieiev D. A. Dynamika skhidnopoliskoho dialektu: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 – ukraïnska mova. – K., 2018. – 255 s.
26. Martynova H. I. Serednonaddnpianskyi dialekt. Fonolohiia i fonetyka: monohrafiiia. – Cherkasy, 2003. – 369 s.
27. Mikhalchuk K. P. Narechiya. podnarechiya i govory Yuzhnoy Rossii v svyazi s narechiyami Galichiny // Trudy etnograficheskoi-statisticheskoy ekspeditsii v zapadno-russkiy kray. snaryazhennoy Imp. russkim geograficheskim obshchestvom. Yugozapadnyy otdel. Materialy i issledovaniya sobrannyye d. chl. P. P. Chubinskim. – T. 7. vyp. 1. – S.–Peterburg, 1872. – S. 453–512.
28. Moskalenko A. A. Narys istorii ukraïnskoi dialektolohii. Uchbovyi posibnyk dlia studentiv-zaochnykh. – Odesa: 1961. – 48 s.
29. Moskalenko A. A. Pro zminy v ukraïnskykh dialektakh pislia Velykoi Zhovtnevoi sotsialistychnoi revoliutsii // Dialektolohichniy biuleten. – Vyp. I. – K., 1949. – S. 32–43.
30. Nazarova T. V. Lnhvistychnyi atlas nyzhnoi Prypiati. – K., 1985. – 136 s.
31. Pavliuk M, Robchuk I. Ukraïnski hovory Rumunii. – Edmonton – Lviv – Niu-York – Toronto, 2003. – 784 + XVI s.
32. Tolstaya S. M. Vokalizm poleskikh govorov v obshchslavyanskoy perspektiv // Rozprawy Slawistyczne. 6. – Lublin. 1993. – S. 303–309.

33. Sharpylo B. A. Sproba porivnialno-istorychnoi kharakterystyky skhidnoslobozhanskykh (starobilskykh) hovirok // Dialektolohichnyi biuleten. – Vyp. VII. – K., 1960. – S. 3–23.
34. Shylo H. F. Pivdenno-zakhidni hovory URSS na pivnich vid Dnistra. – Lviv, 1957. – 254 s.
35. Iusikova O. Dynamika vokalizmu hovirky sela Khorobychi Horodnianskoho raionu Chernihivskoi oblasti // Ukrainska mova. – 2007. – № 2. – S. 26–32.
36. Anderson J. On the internal structure of phonological segments: evident from English and its history // Folia Linguistica Historica. – 1980. – № 1. – P. – 185–212.
37. Czyżewski F. Fonetyka i fonologia gwar polskich i ukraińskich południowo-wschodniego Podlasia. – Lublin, 1994. – 467 s.
38. Dejna K. Gwary ukraińskie Tarnopolszczyzny. – Wrocław, 1957. – 154 s. + 8 map.
39. Kuraszkiewicz W. Ruthenica. Studia z historycznej i współczesnej dialektologii wschodniosłowiańskiej. – Warszawa, 1985. – 313 s.

© Мареев Д. А., Лучкіна Л.В.

Стаття надійшла до редколегії 12.06.2018 р.